

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

تربیت معلم به روایت اسناد

مصوبه‌های شورای عالی معارف / فرهنگ / آموزش و پرورش

تدوین:

دکتر مهدی نوید ادهم

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس شهید رجائی

رحیم روح‌بخش اله‌آباد

سرشناسه	: نوید ادهم، مهدی، 1334-
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: تربیت معلم به روایت اسناد مصوبه‌های شورای عالی معارف/ فرهنگ/ آموزش و پرورش/تدوین مهدی نویدادهم/ رحیم روحبخش‌اله‌آباد، ویراستار مهرداد فردیار.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، 1399.
مشخصات ظاهری	: 460ص.
شابک	: 978-622-658906-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: شورای عالی آموزش و پرورش -- قوانین و رویه‌ها
موضوع	: شورای عالی آموزش و پرورش -- مصوبات
موضوع	: آموزش و پرورش -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Educational law and legislation -- Iran
موضوع	: آموزش و پرورش و دولت -- ایران -- آیین‌نامه‌ها
موضوع	: Education ans state -- Iran -- By-laws
موضوع	: تربیت معلم -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: -- Training of -- Law and legislation -- IranTeachers
شناسه افزوده	: روحبخش، رحیم، 1345-
شناسه افزوده	: فردیار، مهرداد، 1360-
شناسه افزوده	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
شناسه افزوده	: Shahid Rajae Teacher Training University
رده بندی کنگره	: KMH3138
رده بندی دیویی	: 351/5507
شماره کتابشناسی ملی	: 7373322

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

عنوان	: تربیت معلم به روایت اسناد مصوبه‌های شورای عالی معارف/ فرهنگ/ آموزش و پرورش
تدوین	: دکتر مهدی نوید ادهم، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی رحیم روحبخش‌اله‌آباد
ویراستار علمی	: مهرداد فردیار
ویراستار ادبی	: عاطفه نجیبی
نوبت چاپ	: اول - زمستان 1399
انتشارات	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
لیتوگرافی	: رجاء نقشینه
چاپ	: شریف
طراح جلد	: محمد معتمدی نژاد
ناظر چاپ	: محمد معتمدی نژاد
صفحه‌آرا	: نیره فیروزی
کارشناسان	: طاهره کیا، علی رضایی اهوآئونی
شمارگان	: ۱۰۰ جلد
قیمت	: ۹۰۰۰۰ تومان
شابک	: 978-622-658906-2
	: ISBN:978-622-658906-2

کلیه حقوق این اثر برای مؤلفان و مترجمان و دانشگاه تربیت دبیر شهیدرجایی محفوظ است.

نشانی: تهران، لویزان - کد پستی 16788-15811 - صندوق پستی 163 - 16785 - تلفن: (داخلی 2632) 9 - 22970060، 22970070
تلفکس: 22970042، پست الکترونیکی: Publish@sru.ac.ir، وب سایت: http://Publish.sru.ac.ir

فهرست مندرجات

1	پیش‌گفتار
5	روش تدوین اسناد
11	مقدمه پژوهشی

فهرست اسناد

43	سند شماره 1: پرگرام نظام‌نامه دارالمعلمین مرکزی
48	سند شماره 2: دستور تعلیمات متوسطه نسوان به‌ضمیمه تعلیمات اختصاصی دارالمعلمیات
66	سند شماره 3: قانون استخدام کارکنان مدارس
79	سند شماره 4: اساسنامه دارالمعلمین شبانه اکابر
81	سند شماره 5: وضعیت شهریه محصلین دارالمعلمین و دارالمعلمیات
82	سند شماره 6: پرگرام دوره تحصیلات کلاس فن تعلیم و تربیت دارالمعلمین ابتدایی ولایات و ایالات
86	سند شماره 7: اساسنامه و دستور تحصیلات دارالمعلمین عالی
88	سند شماره 8: پرگرام دارالمعلمیات ابتدایی
98	سند شماره 9: دستور تحصیلات دوره دوم نسوان و دارالمعلمیات
107	سند شماره 10: اساسنامه و دستور تحصیلات دارالمعلمین عالی
111	سند شماره 10/1: تکمیل پرگرام دارالمعلمین عالی (شعبه طبیعی و شعبه زبان و ادبیات)
112	سند شماره 11: اساسنامه و دستور تفصیلی دارالمعلمین اکابر شبانه برای معلمین مشغول خدمت
121	سند شماره 12: اساسنامه و دستور تحصیلات دانش‌سراهای مقدماتی
141	سند شماره 13: اساسنامه و دستور تحصیلات دانش‌سرای عالی

- 143 سند شماره 14: نظام نامه اجرای تبصره دوم از ماده پنجم قانون تربیت معلم مصوب اسفند 1312
- 144 سند شماره 15: نظام نامه انتخاب محصلین دانش سرای عالی برای شبانه روزی
- 145 سند شماره 16: نظام نامه شرایط پذیرش فارغ التحصیل های دانش سراهای مقدماتی و فلاحتی در دانش سرای عالی
- 146 سند شماره 16/1: تبصره آیین نامه پذیرش فارغ التحصیلان برتر دانش سراهای کشاورزی در دانشکده کشاورزی
- 146 سند شماره 17: معافیت محصلات دانشسرای عالی از پرداخت شهریه در صورت تعهد برای شغل معلمی
- 147 سند شماره 18: حذف و اصلاح برخی مواد درسی برنامه دانش سرای مقدماتی
- 149 سند شماره 19: اصلاح برنامه دانش سراهای مقدماتی دختران
- 149 سند شماره 20: اساسنامه و برنامه دانش سراهای مقدماتی دختران
- 154 سند شماره 21: اعطای امتیازاتی به فارغ التحصیلان دانش سراهای مقدماتی برای خدمت در وظیفه آموزگاری
- 155 سند شماره 22: نظام نامه امتحانات دانش سراهای مقدماتی
- 157 سند شماره 23: آیین نامه امتحانات دانش سراهای مقدماتی
- 158 سند شماره 24: برنامه تحصیلات دانش سراهای مقدماتی پسران
- 184 سند شماره 25: برنامه تحصیلات دانش سراهای مقدماتی دختران
- 190 سند شماره 26: آیین نامه پرداخت کمک هزینه دانش آموزان کلاس های کمک آموزگاری
- 191 سند شماره 27: اساسنامه دوره تکمیلی تربیت معلم ورزش
- 192 سند شماره 28: آیین نامه خدمات فنی و اداری و ساعات کار دبیران و آموزگاران
- 195 سند شماره 28/1: اصلاحیه آیین نامه خدمات فنی و اداری دبیران و آموزگاران در خصوص تعهد خدمت پنج سال نخست معلمی در حومه شهرستان

- 196 سند شماره 29: حداقل نمره قبولی برای برخی مواد درسی دانش‌سرای مقدماتی
- 196 سند شماره 30: تدریس درس «تاریخ مختصر فرهنگ ایران» در برنامه دانش‌سراهای مقدماتی و کشاورزی
- 197 سند شماره 31: اساسنامه کلاس تربیت‌معلم برای دارندگان دیپلم متوسطه
- 198 سند شماره 31/1: اصلاح بند (ب) از ماده 2 اساسنامه کلاس‌های یک‌ساله تربیت‌معلم در خصوص سن پذیرش داوطلب
- 198 سند شماره 32: آیین‌نامه امتحانات کلاس‌هایی یک‌ساله تربیت‌معلم و تربیت‌معلم روستایی
- 200 سند شماره 33: اساسنامه کلاس تربیت‌معلم حرفه‌ای پسران
- 201 سند شماره 34: اساسنامه تربیت‌معلم آموزشگاه‌های حرفه‌ای دختران
- 202 سند شماره 35: اساسنامه کلاس تربیت آموزگار از سپاهیان دانش
- 204 سند شماره 35/1: مجوز تاسیس کلاس‌هایی تربیت‌معلم در مناطق مورد نیاز به آموزگار مرد
- 205 سند شماره 35/2: اصلاح تبصره 3 ماده 15 اساسنامه تربیت آموزگار در خصوص فارغ‌التحصیلان دانش‌سراهای کشاورزی
- 205 سند شماره 36: مجوز تاسیس آموزشگاه تربیت‌معلم دختر روستایی در دزفول
- 206 سند شماره 37: شرایط اخذ گواهی‌نامه فراغ از تحصیل برای محصلین کلاس‌های یک‌ساله تربیت‌معلم
- 207 سند شماره 38: مجوز تاسیس دبیرستان نمونه شبانه‌روزی و دانش‌سرای مقدماتی نمونه شبانه‌روزی در شهرهای مرزی کشور
- 207 سند شماره 39: آیین‌نامه جدید امتحانات دانش‌سراهای مقدماتی
- 214 سند شماره 40: اساسنامه دانش‌سراهای دوره راهنمایی تحصیلی
- 215 سند شماره 41: مامور به تحصیل دانش‌آموزان رتبه‌های برتر دانش‌سرای مقدماتی در دانش‌سرای راهنمایی
- 215 سند شماره 42: اساسنامه دانش‌سراهای روستایی (دختران)

- 216 سند شماره 43: آیین‌نامه امتحانات دانش‌سرای روستایی
- 220 سند شماره 44: آیین‌نامه امتحانات دانش‌سراهای مقدماتی
- 224 سند شماره 44/1: اصلاحیه دو ماده از آیین‌نامه امتحانات دانش‌سراهای مقدماتی در خصوص شرط قبولی در امتحان و مدت دوره تحصیل در دانش‌سرا
- 225 سند شماره 44/2: ماده الحاقی به آیین‌نامه امتحانات دانش‌سراهای مقدماتی در خصوص چگونگی محاسبه معدل کل
- 225 سند شماره 45: اساسنامه دانش‌سراهای راهنمایی
- 226 سند شماره 46: جداول ساعات دروس عمومی و اختصاصی دانش‌سراهای راهنمایی
- 230 سند شماره 46/1: جدول ساعات درسی دانش‌سراهای راهنمایی تحصیلی
- 230 سند شماره 47: آیین‌نامه امتحانات دانش‌سرای راهنمایی
- 233 سند شماره 48: ماده واحده اصلاحیه مربوط به مردودین آیین‌نامه امتحانات دانش‌سرای راهنمایی
- 233 سند شماره 49: آیین‌نامه امتحانات دانش‌سراهای هنر
- 240 سند شماره 50: اساسنامه مراکز تربیت‌معلم
- 243 سند شماره 50/1: الحاقیه اساسنامه مراکز تربیت‌معلم در خصوص افزایش دوساله سن پذیرش داوطلبان رزمنده
- 243 سند شماره 50/2: الحاقیه اساسنامه مراکز تربیت‌معلم در خصوص افزایش یک ساله سن پذیرش داوطلبان رزمنده
- 244 سند شماره 50/3: حذف الحاقیه اساسنامه مراکز تربیت‌معلم در خصوص افزایش دوساله سن پذیرش داوطلبان رزمنده
- 244 سند شماره 50/4: اصلاحیه اساسنامه مراکز تربیت‌معلم در خصوص افزایش سقف سنی پذیرش داوطلبان خاص
- 245 سند شماره 51: اساسنامه دانش‌سراهای تربیت‌معلم
- 246 سند شماره 51/1: صدور مجوز تاسیس دانش‌سرای تربیت‌معلم روستایی در روستاها یا

بخش‌ها

- 247** سند شماره 51/2: صدور مجوز تحصیل روزانه در دانش‌سرای تربیت‌معلم روستایی
- 247** سند شماره 51/3: اصلاحیه اساسنامه دانش‌سرای تربیت‌معلم در خصوص سن پذیرش داوطلب
- 248** سند شماره 52: صدور مجوز تاسیس دانش‌سرای تربیت‌معلم روستایی در یاسوج
- 248** سند شماره 53: صدور مجوز تاسیس دانش‌سرای تربیت‌معلم روستایی در برخی شهرهای استان کردستان
- 248** سند شماره 53/1: واگذاری اختیار نحوه برگزاری امتحانات دانش‌آموزان دانش‌سرای تربیت معلم روستایی و دانش‌سرای مقدماتی کردستان به وزیر آموزش و پرورش
- 249** سند شماره 54: شرایط ادامه تحصیل دانش‌آموزان رشته‌های ریاضی و تجربی در دانش‌سرای تربیت‌معلم
- 249** سند شماره 55: آیین‌نامه امتحانات چهارساله دانش‌سرای تربیت‌معلم
- 256** سند شماره 55/1: تدوین جداول برنامه درسی دوره چهارساله دانش‌سراهای تربیت‌معلم توسط اداره کل تربیت‌معلم
- 257** سند شماره 55/2: جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره چهارساله دانش‌سراهای تربیت‌معلم
- 263** سند شماره 55/3: اجرای هماهنگ آیین‌نامه امتحانات دوره چهارساله دانش‌سراهای تربیت‌معلم با جداول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی آن
- 264** سند شماره 56: صدور مجوز تاسیس رشته کاردانی تربیت مربی آمادگی دفاعی در مراکز تربیت‌معلم
- 264** سند شماره 57: نحوه ادامه تحصیل معلمان رسمی فاقد دیپلم کامل متوسطه در دانش‌سرای تربیت‌معلم
- 265** سند شماره 58: نحوه ادامه تحصیل دانش‌آموزان سال‌های اول و دوم دبیرستان رشته علوم انسانی در دانش‌سراهای تربیت‌معلم
- 265** سند شماره 59: نحوه ادامه تحصیل فارغ‌التحصیلان دانش‌سراهای تربیت‌معلم در رشته

آموزش ابتدایی مراکز تربیت معلم

- 266** سند شماره 60: مجوز یک ساله ادامه تحصیل نفرات اول تا سوم دانش سرای تربیت معلم در رشته آموزش ابتدایی مراکز تربیت معلم
- 266** سند شماره 61: اعطای مدرک تحصیلی دیپلم افتخاری به دانش آموزان شهید دانش سرای تربیت معلم
- 267** سند شماره 62: مجوز شرکت در امتحانات اسفندماه به دانش آموز معلمان سال آخر مردودی در سه ماده درسی
- 267** سند شماره 63: برخورد آیین نامه ای با دانشجو معلمانی که در موعد مقرر تحصیلات خود را به اتمام نرسانده اند.
- 268** سند شماره 63/1: رسیدگی کمیسیون خاص شورای عالی آموزش و پرورش به وضعیت تحصیلی دانشجو-معلمانی که در موعد مقرر تحصیلات خود را به اتمام نرسانده اند.
- 268** سند شماره 64: اعطای گواهی نامه پایان تحصیلات دوره دانش سرای تربیت معلم به فارغ التحصیلان آن به انضمام فرم مربوط
- 269** سند شماره 65: صدور مجوز تاسیس دوره کردانی پیوسته دانش سرای تربیت معلم
- 270** سند شماره 65/1: اساسنامه دوره کردانی پیوسته دانش سرای تربیت معلم
- 271** سند شماره 66: نحوه ادامه تحصیل مردودین پایه چهارم دانش سرای تربیت معلم
- 272** سند شماره 67: نحوه ادامه تحصیل فرهنگیان شاغل و رسمی وزارت آموزش و پرورش در مراکز تربیت معلم
- 272** سند شماره 68: نحوه ادامه تحصیل دارندگان گواهی دوره دوساله تربیت معلم
- 273** سند شماره 68/1: رای صادره در خصوص نحوه ادامه تحصیل مردودین سال چهارم نظام قدیم
- 273** سند شماره 69: مجوز ثبت نام اتباع خارجی در مراکز و دانش سرای تربیت معلم
- 274** سند شماره 70: مجوز تحصیل دانش آموزان شاغل به تحصیل سال سوم دبیرستان های استان هرمزگان در آزمون ورودی کردانی پیوسته دانش سرای استان

- 274 سند شماره 71: صدور مجوز طراحی نظام معلمی جمهوری اسلامی ایران
- 275 سند شماره 71/1: سازمان نظام معلمی جمهوری اسلامی ایران
- 290 سند شماره 72: طرح حمایت از فعالیت‌های علمی و پژوهشی معلمان و کارکنان آموزش و پرورش
- 293 سند شماره 73: سوگندنامه معلمی
- 294 سند شماره 74: برنامه زیر نظام تربیت‌معلم و تامین منابع انسانی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی

پیوست‌ها

- 321 الف) مصوبات مجلس شورای ملی درباره تربیت‌معلم
- 321 پیوست شماره 1: قانون اداری وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره دوم)، مورخ 28 شعبان 1328 (1289/6/12)
- 325 پیوست شماره 2: قانون اعزام سی نفر شاگرد به اروپا برای تحصیل، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره دوم)، مورخ 17 جمادی الاول 1329 (25 اردیبهشت 1290)
- 326 پیوست شماره 3: قانون اساسی معارف، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره دوم)، مورخ 10 ذی‌قعدة 1329 (1290/8/9)
- 328 پیوست شماره 4: نظام‌نامه اولین دارالمعلمین ایران، مصوب هیأت دولت، مورخ 12/9/1297
- 338 پیوست شماره 4/1: گزارش روزنامه ایران از شرایط تصویب نظام‌نامه دارالمعلمین ایران و اساتید آن، سال 2، شماره 333، مورخ 30 آبان 1297
- 340 پیوست شماره 5: قانون شورای عالی معارف، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره چهارم)، مورخ 20 حوت [اسفند] 1300
- 343 پیوست شماره 6: قانون تربیت‌معلم (تأسیس دانش‌سراهای مقدماتی و عالی)، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره نهم)، مورخ 19 اسفند ماه 1312
- 346 پیوست شماره 7: نظام‌نامه اجرای قانون تربیت‌معلم (تأسیس دانش‌سراهای مقدماتی و دانش‌سرای عالی)، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره نهم)، مورخ 1313/5/7

- 350** پیوست شماره 7/1: متحدالمال کفیل وزارت معارف (علی اصغر حکمت) به ادارات معارف تبریز، رشت، مشهد و شیراز جهت تاسیس دانش‌سرای مقدماتی بر اساس قانون تربیت معلم، مورخ 1313/6/25
- 351** پیوست شماره 8: استقلال دانش‌سرای عالی از دانشگاه تهران و سازمان جدید آن مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره نوزدهم)، مورخ 8 مهر ماه 1338
- 355** پیوست شماره 9: اساسنامه دانش‌سرای عالی (تربیت معلم و تحقیقات تربیتی)، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره بیست و یکم)، مورخ 1346/4/26
- 358** پیوست شماره 10: لایحه قانونی تشکیل هیأت‌امانای دانش‌سرای عالی سپاه دانش، مصوب مجلس شورای ملی (مجلس دوره بیست و دوم)، مورخ 1347/10/3
- 359** پیوست شماره 11: اساسنامه دانشگاه فرهنگیان، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، جلسه 704، مورخ 1390/10/6

- 371** (ب) منبع‌شناسی تربیت معلم
- 371** 1) کتاب‌ها
- 374** 2) مقالات منتشره در نشریات
- 378** 3) گزارش‌های پژوهشی
- 381** 4) پایان‌نامه‌های منتخب
- 386** 5) منابع استانی
- 386** 5-1) منابع و پژوهش‌های تاریخی استانی
- 387** 5-2) پژوهش‌های شورای تحقیقات ادارات کل آموزش و پرورش استان‌ها
- 393** 5-3) پروژه‌های پژوهشی طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش (کمیته راهبری مطالعات استانی)

- 397** (ج) تصاویر نمونه اسناد

- 419** (د) نمایه

پیش‌گفتار

«معلم» یکی از عوامل مؤثر و مؤلفه‌های بنیادین در فرایند تعلیم و تربیت است و کارآمدی نظام آموزشی به توانمندی و صلاحیت‌های حرفه‌ای او وابستگی تام و تمام دارد. اندیشه و باورها، دانش و مهارت‌ها، شخصیت و رفتارهای معلمان به‌صورت خواسته یا ناخواسته، مستقیم و غیرمستقیم بر افکار و رفتار دانش‌آموزان تأثیرگذار بوده و در فرایند شکل‌گیری شخصیت ایشان نقش دارد، به‌گونه‌ای که به‌راحتی می‌توان تصویر معلم را در آینه باورها و رفتار دانش‌آموزان مشاهده کرد.

هرچند از منظر نظری، اهداف و مبانی نظام آموزشی و برنامه‌های درسی و فلسفه حاکم بر آن، چپستی و چگونگی نظام‌های آموزشی و تربیتی را به تصویر می‌کشد اما در میدان عمل و در کلاس درس، «معلم» تصویرگر اصلی و صحنه‌گردان اساسی است و عملکرد او تجلی‌بخش برنامه‌های آموزشی است. معلم توانمند و مجرب می‌تواند برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی را به بهترین وجه تحقق بخشیده، کاستی‌ها و ضعف‌های آن را به نقطه قوت تبدیل سازد و در مقابل معلم فاقد صلاحیت و ناتوان بهترین برنامه آموزشی و محتوای درسی را ناقص و معیوب ارائه می‌دهد و قوت‌ها را به ضعف و فرصت‌ها را به تهدید تبدیل می‌سازد. بر این اساس معلمان در تمام نظام‌های آموزشی و در کلیه پایه‌های تحصیلی حداقل نقش‌های زیر را در فرایند تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان ایفا می‌کنند:

– نقش انتقال‌دهنده دانش، مهارت، فنون و میراث فرهنگی و تسهیل‌گر یاددهی یادگیری؛

– نقش الگویی و تربیتی در شکل‌گیری باورها و رفتارهای مخاطبان؛

ایفای این نقش‌های کلیدی و انسان‌ساز به همراه نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی او در جامعه، «معلم» را به‌عنوان «مرجع آموزشی و تربیتی» و طلایه‌دار پیشرفت و تعالی کشورها قرار داده است و ارتقای کیفیت تعلیم و تربیت را به‌شدت وام‌دار شخصیت، توانمندی و صلاحیت حرفه‌ای او کرده است. معلم‌محوری و کارکرد بی‌بدیل او در فرایند تعلیم و تربیت و در تحولات فرهنگی و اجتماعی به گونه‌ای بوده است که در برهه‌هایی از تاریخ، نظام‌های آموزشی و مدارس و کلاس‌های درس به نام «معلمان» خود شناخته می‌شدند و هم‌اکنون نیز شناخته می‌شوند؛ به همین دلیل از دیرزمان چگونگی انتخاب معلم، آموزش و تربیت او، نظارت بر فرایند کار معلمی، تقویت انگیزه و کارایی او دغدغه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران نظام‌های آموزشی و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بوده است.

در مکتب انسان‌ساز اسلام، شغل معلمی شغل انبیا قلمداد شده است و رسالت خطیر آخرین فرستاده الهی در کسوت معلمی متجلی شده است، آن‌جا که فرمودند: «انی بعثت معلماً - من معلم برانگیخته شده‌ام.» مصلحان اجتماعی و عالمان دینی در جامعه اسلامی با تأسی به پیامبر عظیم‌الشأن اسلام و با بهره‌گیری از آموزه‌های وحیانی و معارف علوی، معمولاً با ردای افتخارآمیز معلمی به میدان آمده، به تعلیم و تربیت مردم و نوجوانان اهتمام ورزیده‌اند. در نظام جدید آموزشی ایران نیز بحث معلم و امور

مربوط به آن از همان آغاز مورد توجه بوده است و برای ارتقای کیفیت آموزش و پرورش به معلم به‌عنوان عنصر کلیدی و سرنوشت‌ساز نگریسته شده است. به‌طوری که برای بازگشایی مدرسه دارالفنون، که بعد از عزل امیرکبیر از صدارت صورت گرفت، بنابر تدابیر وی هفت معلم و استاد از کشورهای خارجی استخدام شدند. بعدها نیز برخلاف فراز و نشیب‌هایی، تامین معلم از داخل و خارج تداوم یافت تا این که در آستانه تشکیل شورای عالی معارف در سال 1301 ش، متولیان فرهنگی در پی پایان جنگ جهانی اول به تأسیس مرکزی تحت‌عنوان «دارالمعلمین» -1297- همت گماشتند. از آن زمان تا کنون نخست شورای عالی معارف، از سال 1301 ش. تا 1317 ش. سپس شورای عالی فرهنگ، از سال 1317 ش. تا 1343 ش. و اکنون نیز شورای عالی آموزش و پرورش براساس قوانین مصوب خویش به‌عنوان مرجع سیاست‌گذاری آموزش و پرورش عمومی و متوسطه در چارچوب سیاست‌های کلی نظام و قوانین و مقررات موضوعه، این مأموریت و همچنین مسئولیت تعیین خط‌مشی‌های آموزشی، تصویب برنامه‌های درسی و تربیتی، تصویب مقررات آموزشی انضباطی، ارزشیابی مدارس و بسترهای قانونی برای اجرای سیاست‌ها و در نهایت دستیابی به اهداف نظام آموزش و پرورش را برعهده داشته است.

یکی از اصلی‌ترین وظایف این شورا، بررسی و تصویب مقررات و اصول لازم برای گزینش تخصصی و تربیت و استخدام معلمان به تناسب احتیاجات در مراحل تحصیلی با رعایت ضوابط عمومی گزینش در کل کشور است. براساس این وظیفه قانونی و رسالت خطیر، شورای عالی در طول زمان مصوباتی را در این زمینه داشته است که در قالب مجموعه پیوست تقدیم می‌گردد. در این مجموعه کلیه اساسنامه‌ها، پروگرام‌ها، آیین‌نامه‌ها و برنامه‌های تحصیلی مربوط به دارالمعلمین ابتدایی و عالی و دارالمعلمیات ابتدایی و عالی و دانش‌سراهای مقدماتی و عالی و مراکز تربیت‌معلم دخترانه و پسرانه و اساسنامه‌های دانش‌سراهای دوره راهنمایی تحصیلی و روستایی و همچنین اصلاحات بعدی آن‌ها از بدو تأسیس شورای عالی معارف تا کنون گردآوری شده است. با توجه به تحولات محیطی و شرایط فعلی جامعه یادآوری و توجه به نکات زیر حائز اهمیت است:

1- با ورود فناوری‌های نوین به آموزش و پرورش این تصور ساده‌انگارانه برای برخی از کارشناسان به‌وجود آمد که IT و ICT می‌تواند جایگزین معلم و نقش انسان‌ساز او شود که گذشت زمان سست بودن این تفکر را به‌خوبی نشان داده است. امروز متخصصان و کارشناسان تعلیم و تربیت اذعان دارند که در دنیای پیچیده و متحول کنونی، بیش از گذشته به شایستگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای، نگاه محبت‌آمیز، دستان نوازشگر، ارتباط چهره به چهره معلم و دانش‌آموز در آموزش و پرورش نیاز داریم. هرچند نقش معلمان در دنیای جدید باید تغییر کند لیکن همچنان معلم مؤثرترین عنصر فرایند تعلیم و تربیت است و باید در تربیت، جذب، نگهداشت او اهتمام جدی مبذول داشت.

2- مشکلات معیشتی، تنوع سیاست‌ها و مراکز سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری و گسترش کمی تعداد معلمان از جمله عواملی است که در شرایط فعلی به منزلت اجتماعی و کارایی معلم در کلاس و مدرسه

آسیب زده است. برای برون‌رفت از این آسیب‌ها و فائق آمدن بر چالش‌های پیش روی و نیز برای ارتقای مرجعیت علمی و منزلت اجتماعی معلمان عزیز نیازمند عزم ملی در تأمین نیروی انسانی کارآمد در آموزش و پرورش هستیم تا با جذب و تربیت نیروهای مستعد و واجد شرایط و با ارتقای مهارت‌های معلمی و صلاحیت‌های حرفه‌ای ایشان زمینه دستیابی به اهداف بلند تعلیم و تربیت اسلامی بیش از پیش فراهم آید. اگر امروز تحول‌آفرینی در نظام آموزشی کشور به یک مطالبه جمعی تبدیل شده است، باید باور کنیم تحول در ذهنیت باورها، نگرش‌ها و مهارت‌های معلمان، کلید این معماست.

3- براساس مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش که نقشه راه تحول‌آفرینی و ارتقای کیفیت نظام تربیت رسمی و عمومی است، نقش معلم (مربی) به‌عنوان هدایت‌کننده و اسوه‌ای امین و بصیر در فرایند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق ماموریت‌های نظام تربیت رسمی و عمومی در نظر گرفته شده است که باید بتوان زمینه تربیت‌پذیری دانش‌آموزان در ساحت‌های شش‌گانه برای دستیابی به مراتبی از حیات طیبه را فراهم آورد. تحقق این مهم نیازمند برخورداری از مربیان دارای فضایل اخلاقی و شایستگی‌های حرفه‌ای با هویت یکپارچه توحیدی است که امید است مراکز تأمین‌کننده منابع انسانی به‌ویژه دانشگاه فرهنگیان و دانشگاه تربیت‌دبیر شهید رجایی به این رسالت خطیر خویش اهتمام ویژه مبذول دارند.

در پایان از خدمات و تلاش همه همکاران دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش که در تدوین این مجموعه همکاری داشته‌اند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

دکتر مهدی نویدادهم¹

¹ - عضو هیأت‌علمی دانشگاه تربیت‌دبیر شهیدرجایی

روش تدوین اسناد

اسناد به‌عنوان یکی از منابع اصلی پژوهشی به‌ویژه پژوهش‌های تاریخی از اهمیت به‌سزایی برخوردارند. به‌طوری که برخی «تاریخ» را همان «سند» تلقی کرده‌اند. البته همچون بسیاری از مفاهیم، سند نیز از دو منظر سنتی و مدرن تعاریف خاص خود را دارد. سند در مفهوم سنتی آن، مدرکی است که دارای ماهیت حقوقی بوده، در دعاوی می‌توان به آن استناد کرد اما در مفهوم مدرن، مدرکی است که در جریان فعالیت به منزله گواه و نتیجه جانبی آن فعالیت، تولید یا دریافت شده، برای مراجعه کنار گذاشته می‌شود تا بعد مورد استفاده قرار گیرد. (کوهستانی‌نژاد، 1397: 245) براین‌اساس دامنه تعریف سند، اعم از اوراق و نوشته‌های مکتوب بوده و شامل تصاویر، سنگ‌نوشته‌ها، مهرها و... است. اهمیت این اسناد به گونه‌ای است که امروزه یکی از ضرورت‌های پژوهش در هر حوزه‌ای، شناخت و دسترسی به مدارک و اسناد آن حوزه است. این نیاز در عرصه تدوین تاریخ فعالیت سازمان‌ها و نهادها، اهمیتی مضاعف دارد کما این‌که تدوین تاریخ گذشته نهادهای مدرن در ایران برای فهم وضعیت فعلی آن‌ها از یک سو و برنامه‌ریزی برای آینده از سوی دیگر لازم می‌نماید. مراکز تربیت‌معلم از جمله نهادهای آموزشی است که بررسی و تدوین تاریخ آن به دلایل مختلف مورد غفلت قرار گرفته است. یکی از این دلایل، عدم شناخت و توجه کافی به اسناد و مدارک تاریخی این نهاد است، به‌طوری که امروزه بسیاری از انبوه اسناد تولیدی تربیت‌معلم طی فعالیت یک سده آن، قابل دسترسی نیست؛ در این میان یکی از منابع اسنادی مهمی که از دوره فعالیت تربیت‌معلم باقی‌مانده، قوانین و مقررات آن در مصوبات شورای عالی معارف / فرهنگ / آموزش و پرورش است.

در کشور ما با استقرار دولت مدرن و به تبع آن گسترش سازمان‌های اداری، لزوم نگهداری مکاتبات و مدارک مربوط در واحدی از ادارات به نام بایگانی ضرورت پیدا کرد. همین مکاتبات موجود در بایگانی‌های راکد، امروزه حکم سندی را دارند که بدون دسترسی و مراجعه به آن‌ها، انجام پروژه‌های پژوهشی درخصوص اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ناقص خواهد بود. امروزه تأسیس مراکز آرشیوی در وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های دولتی کشور مورد توجه مدیران قرار گرفته است. متأسفانه وزارت آموزش و پرورش با وجود جایگاه و گستردگی آن، از این امر مهم غفلت کرده، به‌طوری که در ساختار سازمانی آن، واحدی مستقل مسئول این مهم نیست. از این‌رو حجم گسترده‌ای از اسناد مکتوب و الکترونیکی این وزارت‌خانه خارج از دسترس قرار گرفته است. هرچند در سال‌های اخیر دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی تلاش کرده‌اند اسناد مهم و مورد نیاز را جمع‌آوری و آرشیو نمایند.

با این شرایط در حال حاضر می‌توان دو رویکرد را برای بهره‌برداری از اسناد آرشیوی موجود این وزارت‌خانه در نظر گرفت: نخست اینکه در قالب یک برنامه راهبردی کلان در وزارت‌خانه و سازمان‌های

وابسته به آن مثل دانشگاه فرهنگیان، ادارات کل آموزش و پرورش استان‌ها و ... اقدام به تاسیس مراکز آرشیوی و موزه آموزش و پرورش کرد. خوشبختانه این برنامه در برخی مراکز استانی نظیر کرمان، اصفهان، شهرکرد و ... انجام شده است. پیشنهاد دوم اینکه در کوتاه‌مدت با عنایت به اهمیت موضوعی برخی از این مجموعه اسناد و ضرورت تسهیل و تسریع دسترسی کارشناسان به آن اسناد، آن‌ها را در قالب کتاب منتشر کرد. ناگفته پیداست که این رویکرد حاصل نگاه آرشیوی به اسناد تولیدی سازمان مربوط است. بر این اساس هر مدرک با ارزش آرشیوی از تولید در سازمان و بایگانی آن تا نگهداری در آرشیو را طی و سپس در قالب یک پروژه پژوهشی توسط کارشناسان اسناد تدوین شده و تبدیل به کتاب می‌شود. دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش با توجه به قدمت بیش از یک سده آن (با احتساب سال تشکیل انجمن معارف در 1275 ش.) و به عنوان بالاترین مرجع سیاست‌گذاری در حوزه آموزش عمومی و متوسطه می‌تواند پیشگام این رسالت پژوهشی باشد. خوشبختانه این رویکرد از دیرباز مورد توجه متولیان امر قرار داشته، نه تنها نسبت به آرشیو و سازمان‌دهی اسناد به‌خصوص صورت مذاکرات و مصوبات این شورا اهتمام ویژه‌ای شده، بلکه تدابیری نیز برای چاپ و انتشار موضوعی برخی از این مجموعه‌ها اتخاذ گردیده است. به‌عنوان نمونه از این نوع اقدامات، می‌توان به انتشار اسناد مطبوعات در صورت مذاکرات و مصوبات شورای عالی معارف و شورای عالی فرهنگ اشاره کرد (قاسمی، 1397). مجموعه مذکور به‌اهتمام یکی از برجسته‌ترین پژوهشگران تاریخ مطبوعات ایران تدوین و توسط انتشارات خانه کتاب، وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، منتشر گردیده است.

در همین راستا انتشار مجموعه اسناد «تربیت معلم به روایت اسناد: مصوبه‌های شورای عالی معارف / فرهنگ / آموزش و پرورش» از دیگر برنامه‌های دستور کار دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش است که به مناسبت همایش یک‌صدمین سال تربیت معلم (در اردیبهشت 1398 ش. برگزار شد)، تدوین و چاپ آن در اولویت قرار گرفت. برای این منظور در آغاز، تمام اسناد مرتبط با تربیت معلم در مجموعه مصوبات و صورت مذاکرات شورای عالی معارف / فرهنگ / آموزش و پرورش شناسایی و تفکیک شد. سپس متن اسناد با توجه به معیارهای دانش‌سنده‌شناسی و سندخوانی مورد بازنویسی قرار گرفت. در گام سوم متن بازنویسی شده با متن سند اصلی تطبیق داده شد. عنوان‌گذاری سند، گویاسازی، شماره‌گذاری اسناد، استفاده از فونت مناسب برای عناوین اصلی و فرعی، محورها و نکاتی از این قبیل مواردی بود که برای تسهیل بهتر و دسترسی دقیق‌تر خوانندگان و پژوهشگران انجام شد. برای تبیین برخی روش‌ها و الگوهای بازنویسی اسناد در این مجموعه اهم شیوه‌های مورد استفاده به شرح زیر ارائه می‌گردد:

الف) در صدر هر یک از سندها سه مشخصه سند ثبت شده است، از آنجا که این مطالب متن سند نبوده، بلکه نوعی کدگذاری برای درک مفاهیم اصلی سند و راهنمایی برای دسترسی مطلوب به متن سند است، بایسته است که به‌اختصار چگونگی آن شرح داده شود:

- 1- مشخصه نخست صدر هر سند، شماره سند است که در بازنویسی اسناد معمولاً هر سند را با یک شماره مخصوص معرفی می‌کنند. با این توضیح در مواردی که اساسنامه یا نظام‌نامه‌ای در مصوبات بعدی الحاقیه یا اصلاحیه خورده، آن اسناد با شماره مسلسل در ادامه همان سند اصلی (اساسنامه، نظام‌نامه و...) ذکر شده است. مثلاً سند شماره 15 نظام‌نامه پذیرش...، 15/1 الحاقیه به ماده یک نظام‌نامه پذیرش...
- 2- مشخصه دوم در صدر هر سند، عنوان آن سند است. عنوان سندها معمولاً با توجه به محتوای آن و به‌طور مختصر در یک جمله اسمیه ذکر می‌شود. در این کتاب در عنوان‌گذاری سندها اعم از اساسنامه‌ها، نظام‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و غیره، آن دسته از مفاهیم و اصطلاحاتی نظیر «پرگرام» به معنی برنامه، «دستور تحصیلات» به معنی برنامه درسی و «شهریه محصلان» به معنی کمک هزینه پرداختی به محصلان تربیت‌معلم و غیره به علت روشن بودن بار معنایی آن از یک‌سو و حفظ اصالت و قدمت آن مفاهیم از سوی دیگر، محفوظ مانده و در عنوان‌گذاری مورد استفاده قرار گرفته است. اما در سایر موارد عنوانی متناسب با محتوای سند برای آن انتخاب و بعد از شماره سند آمده است.
- 3- بالاخره مشخصه سوم صدر هر سند، شماره جلسه و تاریخ مربوط به آن جلسه است که این قسمت به شکل حروفی در آغاز متن هر سند آمده ولی در اینجا برای اختصار شماره جلسات و تاریخ آن با عدد نوشته شده است. گفتنی است که منظور از شماره هر جلسه، همان شماره مصوبه مربوط در شورای عالی معارف (مصوبات سال‌های 1301 الی 1317 ش.)، شورای عالی فرهنگ (مصوبات سال‌های 1317 الی 1346 ش.) و شورای عالی آموزش و پرورش (مصوبات سال‌های 1347 ش. تاکنون) است. هر مصوبه محصول یک یا چند جلسه بحث و بررسی و مذاکره است که در آخرین جلسه به مصوبه تبدیل شده است، لذا شماره جلسه هر مصوبه با شماره جلسه صورت مذاکره (جلسه نهایی) یکی است.
- لازم به یادآوری است که در سیر تاریخی شورا در دو سال نخست فعالیت شورای عالی معارف یعنی از نخستین جلسه به تاریخ 1301/7/7 تا جلسه 53 مورخ 1302/12/20 ش. شماره جلسات به ترتیب و به صورت مسلسل آمده است (از 1 تا 53)، ولی از آغاز سال 1303 به دلایل نامعلومی شماره جلسات مجدداً از شماره 1 شروع شده است یعنی از اولین جلسه به تاریخ 1303/2/23 آغاز و تا جلسه 376 مورخ 1317/7/5 ش. (آخرین جلسه شورای عالی معارف) تداوم یافته است. نکته درخور توجه اینکه در سال 1317 برخلاف تغییر نام شورای عالی معارف به شورای عالی فرهنگ، شماره جلسات به‌طور مسلسل ادامه یافته است. یعنی شماره جلسات شورای عالی فرهنگ از شماره 377 مورخ 1317/7/12 شروع و تا جلسه 1144 مورخ 1346/5/8 ادامه یافته است. بالاخره اینکه با وجود گذشت سه سال از تغییر نام وزارت فرهنگ به وزارت آموزش و پرورش (1343) با تاخیری چهارساله در سال 1347 شورای عالی فرهنگ نیز به شورای عالی آموزش و پرورش تغییر نام یافت. با این تحول شماره جلسات

شورای عالی آموزش و پرورش دوباره از شماره 1 به تاریخ 1347/3/1 (اولین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش) شروع شده، تا آستانه انقلاب به شماره 157 مورخ 1354/11/19 رسید؛ سپس بعد از یک دوره چهارساله فترت و همچنین وقوع انقلاب اسلامی در سال 1357 که منجر به تغییرات اساسی در شورا و محتوای مصوبات گردید، جلسات شورای عالی آموزش و پرورش با شماره 161 مورخ 1358/7/8 تداوم پیدا کرده و تاکنون (1398) به تعداد قریب یک هزار جلسه رسیده است. با این تذکر که صورت مذاکرات جلسات حدفاصل 157-161 تا کنون به دست نیامده است، اما با توجه به اسناد موجود در آرشیو مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش عناوین و دو مورد متن مصوبه آن جلسات در دسترس است.

لذا به طور خلاصه می توان طبق جدول ضمیمه فعالیت نزدیک به یکصدساله شورای عالی را با تعداد 2163 جلسه به شرح زیر ارائه نمود:

ردیف	عنوان شورا	دوره فعالیت	شماره جلسات	تعداد جلسات هر دوره	تعداد کل جلسات
1	شورای عالی معارف	شامل دو دوره: اول: از مهر 1301 تا پایان 1302 دوم: از آغاز 1303 تا مهر 1317	دوره اول: از 1 تا 53 دوره دوم: از 1 تا 376	دوره اول: 53 دوره دوم: 376	429
2	شورای عالی فرهنگ	از مهر 1317 تا مرداد 1346	از 377 تا 1144	767	767
3	شورای عالی آموزش و پرورش	شامل دو دوره: اول: از آغاز 1347 تا بهمن 1354 دوم: از مهر 1358 تا کنون	دوره اول: از 1 تا 157 دوره دوم: از 161 تا 971 (1398/12/20)	دوره اول: 157 دوره دوم: 810	967

ب) به کارگیری علائم نگارشی و ویرایشی: با عنایت به شیوه ها و الگوهای بازنویسی اسناد در این مجموعه به اقتضای متن و محتوای سندها، موارد اصلاحی نگارشی و ویرایشی به این شرح اعمال شده است: